

INDUSE ORU TSIVILISATSIOON JA AARJALASED: VÖRDLEVAID MÄRKUSI

Valik upanišade. Sanskriti keelest tõlkinud ja kommenteerinud Martti Kalda. Loomingu Raamatukogu 7–8, 2008.

Tallinna Ülikooli Eesti Humanitaarinstituudi Lähis-Ida ja Aasia kultuuriloo õppe-
tooli juhataja Martti Kalda on jätkanud Eestis pikka traditsiooni muistsete Ida-
maade tekstide tõlkimise alal. Ta on tõlkinud ja kommenteerinud eesti keelde va-
liku upanišade, mis moodustavad India kirjanduse ühe kõige vanema kihistuse.
Loomingu Raamatukogus välja antud kogumik on varustatud India üleüldist va-
rajast ajalugu ja maailmapilti tutvustava sissejuhatusega (lk 5–15), antud on ka
ülevaade *brhādarāṇyaka* upanišadide struktuurist (lk 17–20) ning lisatud eraldi
lõik sanskritikeelsete nimede ja terminite hääldusest (lk 16). Raamatu põhiosa
(lk 21–81) moodustavad upanišadide tõlked, mis on varustatud kultuurihuvilise
tavalugeja jaoks kohati ka väga detailsete kommentaaridega tõlke paremaks mõist-
miseks. Muistne mütoloogia ei ole temaatikavõõrale tavalugejale ja samuti mõ-
ne teise eriala teadusspetsialistele kunagi haaratav ega isegi pisut mõistetav ilma
mahuka kommentaariumita. Samasuguse põhjalikkusega võiks oma tõlkeid kom-
menteerida teisedki autorid. Üks asi, mis aga kogu raamatu kontseptsioonis tundub
häirivana, on see, et Martti Kalda nimi ei ole kantud esikaanele kui loova autori
nimi — piiratud on kõigest lühikommentaariga tiitellehel: “Sanskriti keelest tõl-
kinud ja kommenteerinud Martti Kalda”. Maailma teadustraditsioonis kasutatakse
tõlkija ja kommenteerija nime alati kui autorinime ka seda laadi teoste esikaanel.
Sama tuleks edaspidiseks soovitada ka tekstide puhul, mida on tõlkinud ja kom-
menteerinud Linnart Mäll või Märt Läänemets, õigemini üldse kommenteeritud
vanade tekstide väljaandmisel. Muistse mütoloogia tõlkimine ei ole tehniline töö,
nagu seda arvavad mõned loodusteadlastest Eesti teadusbürokraadid. Martti Kalda

ettevõetu on ühest küljest iseseisev teadustöö, ent teisalt ka iseseisev looming — tegu ei ole üksnes tõlkega mõnekümneleheküljelisest tekstist, vaid täiesti uue reaalse loomisega eesti kultuuri- ja teadusruumis.

Kuid antud arvustuse eesmärgiks ei ole hinnata Martti Kalda sanskritikeelset tõlget ega kommentaare, mis ei kuulu ka siinkirjutaja teaduslikku kompetentsi. Kirjutama ajendasid eelkõige raamatu ajaloolises sissejuhatuses esitatud väited muistse India “algkultuuride” ja “aarjalaste” omavaheliste kokkupuudete ja konfliktide kohta. Idamaade usundi- ja kultuuriloo uurijana ei saa jääda nõusse terve rea väidetega, mida Martti Kalda oma sissejuhatuses esitab. Vastuargumendid ei ürita aga mingilgi määral heita varju Martti Kalda tõlgetele ja kommentaaridele ning on pigem mõeldud aruteluks muistse ajaloo üle, millest päris “objektiivse” tõena ei tea me kahjuks peaaegu mitte midagi. Kirjalike allikate puudumise tõttu võime kasutada ainult võrdlevat materjali teiste rahvaste juurest, kelle kirjakultuur on märgatavalt vanem India muistsetest kultuuridest. Lõpetuseks on esitatud tõlge ühest Akkadi impeeriumi looja, kuningas Sargoni ajast (ca 2340–2284 eKr) pärinevast tekstist, mis tõenäoliselt esimest korda maailma ajaloos kirjeldab kontakte muistse Sumeri-Akkadi ja Induse oru kultuuride vahel.

Kommentaare India varajasema ajaloo kohta

Raamatu sissejuhatus üritab ümber jutustada India varajast ajalugu, väites, nagu oleks “alates 2500 eKr Sise-Aasiast lainetena Lähis-Itta, Pärsiasse ja Indiasse tunginud indoaarjalased”, kes omakorda “tõid 1700–1000 eKr Indiasse tungides kaasa täiesti erineva kultuuri ja maailmanägemuse” (lk 5). Siinkirjutaja, olles ise peamiselt Lähis-Ida uurija, ei oska nimetada ega näiteks tuua isegi ühtainust indoaarjalast, kes oleks kunagi sisse rännanud Lähis-Itta, ja veelgi enam — ei tea ühtegi tõsiseltvõetavat argumenti selle kinnituseks, et nähtus “indoaarjalane”¹ oleks üldse

¹Aarjalane, inimkonna evolutsioonis tõenäoliselt mitte kunagi päriselt olemas olnud lüli, oli suures soosingus teatud rahvussotsialistlike ideoloogide seas 20. saj alguse Euroopas. Ning ühtlasi on sellele olematule aarjalasele üritatud ebaõiglaselt süüks panna igasuguseid koledusi ja süütegusid II maailmasõja järgses kontekstis. Niisugusest mõtlemisest oli kahtlemata mõjutatud ka Uku Masing mitmetes oma esseedes. (Nt “Aarialane” ja “loominimene””. — Meil on lootust. Tartu: Ilmamaa, 1998.) Nimega “aarjalane” tähistatakse tõenäoliselt juba hilisemat, India kultuuri kõrgemasse klassi kuulunud rahvakihti, mida võiks võrrelda ka näiteks Hammurapi aegse ühiskonnaklassiga *awīlu* — ‘inimene, vaba mees’.

II at eKr päriselt olemas olnud. See on 19. sajandi teaduses kunstlikult loodud termin. Ometigi kirjutab Kalda (lk 5):

Indiasse tunginud aarjalased saabusid tervete hõimude ja hõimuliitadena, uue kodu otsinguil rändas edasi terve ühiskond. Aarjalased elasid nomaadset elu, rännates oma veise-, hobuse-, kitse- ja lambakarjadega kõikjal, kus vaid loomadele toitu leidis. Edasitungil komistasid indoaarjalased paratamatult varasemate kultuuride ja teistsuguste paiksete ühiskondade otsa, seetõttu oli rändav aarja ühiskond suuresti sõjale orienteeritud. Kaherattaliste hobusekaarikute ning kvaliteetsest pronksisulamist relvade abil alistati või tapeti Indias sadu tuhandeid või koguni miljoneid pärismaalasi. Röövimine ja orjastamine vajas õigustust, vallutuse legitimeerimiseks vaenlane demonologiseeriti.

Indoeurooplaste algkodu mõiste on tänini suhteliselt hüpoteetilise iseloomuga. Vaevalt et üldse oli kunagi olemas mingite konkreetsete ja ühtsete tunnustega algindoeurooplast või -aarjalast. Võiks küll oletada kuskil Kaukaasias, Aasia steppides (?) rännanud hõimude paljusust, kes omavahel lävides omandasid teatavad eluviisid ja ka teatava sarnasuse keeles ja usundis. Seda oletatavat protoindoeurooplast ei saa aga ühelgi juhul nimetada aarjalaseks — selleks puudub absoluutselt igasugune teaduslik põhjendatus. Niisamuti ei ole mitte ühestki allikast otseselt teada, milline oli nende algsete indoeurooplaste ühiskondlik korraldus ja kas nad üldse olid sõjaka iseloomuga. See, et nad rännates sattusid “teistsuguste paiksete ühiskondade otsa”, ei põhjenda kuidagi, et “seetõttu oli rändav aarja ühiskond suuresti sõjale orienteeritud”. Varajane läbikäimine indoeuroopalike hõimude ja muude muistsete kultuurrahvastega võis tõenäoliselt olla pigem kaubandussidemetele orienteeritud.

Erinevalt Indiast on tänini säilinud III ja II at eKr pärinev ülimahukas tekstikorpused, mis võimaldab Lähis-Ida varajast ajalugu analüüsida märksa suurema selgusega. Üks tänapäevane uurimus üritab näidata, et ka hüpoteetiline eelsumeri keel (IV at eKr) võis olla hoopiski tundmatut päritolu varajane indoeuroopa keel.² Teooria põhineb mitmete sumerikeelsete sõnade võimalikul sarnasusel indoeuroopa omadega, kuid ei ole teaduslikult siiski lõpuni põhjendatav. Indoeuroopa substraat

Samas ei ole Lähis-Ida seisuslik ühiskond siiski kunagi olnud nii karmide piiridega, nagu seda võib kohata Indias.

²Gordon Whittaker. *Traces of an Early Indo-European Language in Southern Mesopotamia*. — *Göttinger Beiträge zur Sprachwissenschaft* 1, 1998, lk 111–147.

sumeri keeles ei pruugi tuleneda keelte otsesest kokkupuutest, pigem võiks tegu olla sõnadega, mida saaks iseloomustada terminitega *Wanderwörter* või *Kulturwörter*.³ Hoolimata vahetute kontaktide puudumisest on ideed ja koos nendega ka keelelised elemendid juba tuhandeid aastaid eKr olnud omavahelises liikumises ja kontaktis ka üksteisest väga kaugel elanud rahvaste vahel.

Esimesed indoeuroopa keelt rääkinud rahvad Lähis-Idas, kelle kohta on kindlad kirjalikud tõendid, olid ikkagi hetiidid Anatooolias. Raske öelda, millal täpselt algas nende ränne, kuid *ca* aastaks 2000 eKr on nad Anatooolias varem elanud rahvaste seas juba paikseks jäänud. Seega on hetiiitide oletatav ränne Anatoooliasse sadu aastaid varasem hüpoteetiliste aarjalaste rändest Indiasse ning sobiks igati võrdlevaks materjaliks problemaatika analüüsimisel. Huvitav on tõdeda aga seda, et Lähis-Ida kontekstis ei olnud hetiidid sugugi sõjakamad ega brutaalsemad kui teised impeeriumid ja riigid nende naabruses. Erinevalt enda oletatava “algse” kultuuri ja mütolooia pealesurumisest, mis oleks indoeurooplasel justkui loomuses, kui lugeda Martti Kalda seisukohti, võtsid hetiidid hoopiski üle sumeri-akkadi kiilkirja ja koos sellega ka üleüldise Lähis-Ida kultuuri. Hoolimata sellest, et hetiidid olid kahtlemata head sõjamehed ja hobusekasvatajad, jäi domineerima kultuur, mis oli nende algsest arengutasandist kõrgemal. Samamoodi oli ka hetiiidi usund ja mütolooia suland nende endi uskumustest, kunagiste Anatooolia varasemate asukate religioosust ja sumeri-akkadi usundist. Tähtsal kohal oli oletatavasti hurriitidelt pärinev tormijumal Tešup, kuid levinud olid ka kõik tähtsamad Mesopotaamia jumalused, nagu Šamaš või Ea. Kuskilt ei kuma läbi seda, nagu oleks hetiidid saanud Lähis-Ida brutaalsete ja verejanuliste anastajatena, kes hävitasid ja orjastasid kõik vanemad ja rahumeelsed põlisrahvaste kultuurid. Tegelikult oli pigem vastupidine — indoeurooplased sulandusid Lähis-Ida üleüldise kultuuriruumiga. Huvitav on siinkohal veel, et hetiiitide riigikorraldus näib olevat märgatavalt demokraatlikum ja isegi humansem, kui saaks väita nende Babüloonia või Assüüria rivaalide kohta.⁴ Mõtlemata paneb ka naiste positsioon ühiskonnas — tihtipeale võis kuninganna riigivalitsemise juures mängida kuningaga võrdset rolli, mis oleks Babüloonias või Assüürias semiitide juures olnud mõeldamatu. Teiseks Lähis-Ida piirkonda saanud rahvaks, kel võiks olla sidemeid indoiraanlastega, olid hurriidid, kes moodus-

³Gonzalo Rubio. On the Alleged “Pre-Sumerian” Substratum. — *Journal of Cuneiform Studies* 51, 1999, lk 8.

⁴Vladimir Sazonov, *Hetiidi kuningate titulatuuri arengujoontest 1750–1190 eKr*. — Eesti Akadeemilise Orientaalseltsi aastaraamat 2008. Tartu: EAO, 2009.

tasid II at jooksul mitmeid võimsaid oma riike, nagu Mitanni ja Araphe. Hurriidi inimeste nimekujudes võib muuhulgas kohata näiteks jumaluste Varuna ja Mitra nimesid. Ka tormijumalus oli üks tähtsamaid. Sarnaselt hetiitidega ei surunud hurriidid Lähis-Idas kunagi peale oma mütoloogiat ja kultuuri, vaid võtsid omaks hoopiski mesopotaamialiku sumeri-akkadi kultuuri. Samamoodi ei paista nad kuidagi silma suurema brutaalsuse või hävitajalikkusega kui kõik teised rahvad kogu Lähis-Idas. Seega analüüsid võrdlevat materjali Lähis-Idast, peab tunnistama, et hüpoteetiline aarjalane või indoeurooplane ei erinenudki oma mõttemaailmalt ega käitumistavadeltsi oluliselt kõikidest teistest muistsetest rahvastest ning võis kohati olla isegi humaansem kui “rahuarmastavad” põliselanikud. Eriti torkab silma, et hoopiski indoeurooplased olid need, kes sulandusid vanemasse ja ühtlasi ka arenenumasse põliskultuuri ega asunud brutaalselt kõiki oma vaenlasi hävitama ja oma maailmapilti peale suruma. Kahtlen sügavalt, kas siis need aarjalased, kes miljalgi 1700 eKr India kanti rändama sattusid, olid oma põhiolemuselt teistsugused kui need, kes Lähis-Itta sattusid — eriti kurjad ja rassistikud nimelt, kandes endas A. Hitleri vaimu juba 4000 aastat enne tema sündi? Martti Kalda kirjutab:

Aarja mütoloogia kujutab India pärismaalasi kuradite ja kollidena, kaose jõududena, kellele aarjalased oma äikesetormi- ja sõjajumala Indra ning tulejumal Agni abiga vastu astuvad. Võitlus õilistas aarjalasi, endanimetus (sansk. *ārya*) hakkas tähistama üllast isikut, samas kui pärismaalasi tähistavad terminid (sansk. *dāsa*, *dasyu*) vastavalt orja ja röövlit (lk 6).

Induse oru tsivilisatsioonid olid oma õitseajal ühed arenenumad kogu tollases maailmas. Oli võetud kasutusele oma kiri, millest küll kahjuks on säilinud liiga vähe mälestisi, et kirjasüsteemi dešifreerida. Samuti hiilgas Induse tsivilisatsioon tehnilise uuenduslikkusega. See kultuur ei olnud oma võimsuselt ja laiahaardelisuselt küll lausa võrreldav Sumeri varajase tsivilisatsiooniga, kuid oli arengult juba väga lähedale jõudnud. Kontaktid Sumeri riikidega olid Induse oru tsivilisatsioonidel suure tõenäosusega juba III at keskel ja varemgi, esimesed kirjalikud tõendid kaubandussidemetest pärinevad aga Akkadi impeeriumi rajaja Sargoni valitsusajast. Seega olid kaks kultuuri teineteisega pidevas suhtluses — Sumeri tsivilisatsioonis välja töötatud tehniline innovatsioon jõudis kindlasti ka Induse orgu, mille lähipiirkonda kutsuti sumeri keeles nimega Meluhha. Kaubavahetusest sai omakorda kasu ka Mesopotaamia. Uurides võrdlevat materjali, peab tunnistama, et kui Induse oru tsivilisatsioonidesse oleks nende õitsengu ajal sisse tunginud Martti Kalda poolt kirjeldatud brutaalsed “aarjalased”, siis tõenäoliselt poleks neil indoeuroop-

lastel olnud suuremat lootust kogu selle tsivilisatsiooni anastamiseks. Ka Sumeri-Akkadi riigid langesid lühikeste ajalooperioodide vältel metsikute gutilaste sissetungi ohvriks, kuid need alistati kiiresti ning sulandati oma kõrgemasse kultuuri. Niisiis, muistsete rahvaste ajaloos domineeris nähtus, kus hoopis madalama kultuuritasemega ja brutalsem nomaadlik vallutaja sulandus alati kultuuriliselt kõrgemal arengutasemel olevasse rahvasse — võttes lisaks kõigele üle anastatud rahva religiooni, uskumused ja vahel ka keele. Just nii oleks pidanud minema Induse tsivilisatsioonis ka sisserännanud nomaadidest aarjalastega. Aga on tõenäoline, et indoeuroopa hõimude sisserände ajaks oli Induse oru kõrgkultuur oma sisemise jõu kaotanud ja hakanud lagunema. Umbkaudu 1700 aastat eKr toimunud allakäigu võis tingida erinevate kliimaatiliste, looduslike ja sotsiaalsete põhjuste koostoime. Kuid ükski teooria ei suuda Induse oru kultuuri kadumise kohta veenvalt esile tõsta ühtegi konkreetset põhjust. Ühiskonnad võivad vahel kokku variseda ka sisemiste vastuolude tõttu ja alati võib neid võimendada mingi looduslik nähtus, mis muudab näiteks põlluharimise teatud piirkondades raskemaks. Igal juhul ei saa aga pidada indoeurooplastest sisserändajate sõjalist tegevust Induse kultuuri hävingu ainsaks põhjuseks. Suure tõenäosusega sulandusid indoeurooplased peatselt pärast aeglaselt kulgenud aastasade pikkust sisserändu kokku kõikvõimalike kohalike rahvastega ja moodustasid nendega koostöös juba uue ühiskonna. Ka sumerlased ei kadunud ajalooareenilt mitte seetõttu, et välisvaenlane oleks nad füüsiliselt hävitanud, vaid sellepärast, et sulandusid üheks etnoseks neid arvukuselt kümneid kordi ületanud semiitidega. Sumerlased ei olnud aga erinevate semiidi rahvastega mitte sugugi vaenujalal, vaid koos peeti ennast ühtsesse kultuuriruumi kuuluvaks. Kuuluvust mingisse etnosse ei määranud muistsetes ühiskondades rassiline päritolu, vaid kultuuriline iseloom. Sama võib oletada ka India põliskasukate ja indoeurooplaste omavaheliste suhete kohta. Kuigi eri hõimude vahel ja tõenäoliselt ka sama rahva erinevate sõjapealike vahel toimus kindlasti palju sõjalisi kokkupõrkeid, ei ole reaalne teatav üks ja suur konflikt ainult nn europiidsete sisserändajate ja mitte-europiidsete kohalike vahel. Martti Kalda aga kirjutab lk 6:

Edasitung muutis ka aarja ühiskonnakorraldust. Juba varem oli kariloomade arv olnud hõimu jõukuse tunnuseks, ent pärismaalasi röövides ning ka teiste aarja hõimudega sõdades muutusid sõjamehed teistest rikkamaks. Tekkis eraomand, veis ja hobune said varakuse sünonüümideks ja raha ekvivalentiks. Edasitungi peamistest läbiviijatatest, sõjameestest, kujunes ühiskonna eliit, hõimu valitud juhust sai kuningas. Ideoloogilistest abimeestest, preest-

ritest, aga nende ustavad abimehed. Aarja hõimude sees tekkis kihistumine. Alistatud pärismaalased sunniti töötama aarjalaste heaks. Hõimudemokraatiast sai aja jooksul kuningriik, sotsiaalne kihistumine väljendus kastisüsteemis.

Paratamatult jääb mulje, nagu oleks see lõik mõjutatud teatavatest marksistlikest-leninistlikest hoiakutest ajaloo tõlgendamisel. Loomulikult peegeldab kariloomade arv hõimu jõukust, kuid jääb arusaamatuks, mil moel ja kellelt aarjalased ikkagi neid loomi röõvisid ja kust pärineb niivõrd detailne info ajastu kohta, millest pole säilinud mitte ühtegi kirjalikku dokumenti? Eraomand on teatud määral olemas olnud juba esiajal ning sarnane instinkt esineb isegi loomadel, millest annab tunnistust kas või oma territooriumi märgistamine. Ka hõimu ühisomand on oma olemuselt eraomand, mis ei kuulu ühelegi teisele hõimule, ning alati on olnud teistest mingil alal andekamad hõimuliikmed selle kasutamise juures eelisõigustatud. Sõjamehed pidid aga varajastes ühiskondades vajaduse tekkides olema kõik füüsiliselt võimelised mehed. Samas leidub tõetera väites, et hõimu valitud juhust kujunes aegade jooksul kuningas. Algselt valitsesid ka Sumeri ühiskonda linnriigi peapreestrid või preestrinnad. Sõjaolukorras aga valiti armee etteotsa ametimees nimega *lugal* ('suur mees'), kes sõdade sazenedes ja ühiskondlike struktuuride keerulisemaks muutudes hakkas teataval määral üle võtma preestrite rolli ka tsiviilühiskonna elu korraldamisel. Kuid muutus ei toimunud vägivaldselt, vaid ühiskonna vajadustest tulenevalt. Mida keerukamaks kujunes riigi ja ühiskonna struktuur, seda raskem oli oma riiki koos hoida. Kuna pidevalt ähvardas oht jääda sõjas alla mõnele teisele riigile või langeda juhusliku rändrahva rüüsteretkede ohvriks, siis oli sisemise arengu seisukohalt täiesti loogiline, et ühiskonna juhtimise peamise vastutuse võttis enda peale sõjaliselt kompetentne isik või isikute ring. Samal ajal omandas sõdur-kuningas religioosseid funktsioone ja valitses oma riiki alati kui jumaluste asehaldur — ja seda koos arvuka preesterkonnaga. Preesterkond ei olnud kunagi mingi "ideoloogiline abimees", nagu kirjeldab Kalda. Ilma preesterkonna heakskiiduta ei suutnud võimul olla ükski kuningas, ja vastupidi, ilma kuningata poleks jällegi preesterkond suutnud riiki hallata. Seega oli tegu nn sõdurite ja preesterkonna vastastikku kasuliku sümbioosiga, mis toimis kogu rahva üldiseks hüvanguks. Mida keerukamaks muutub ühiskond, seda rohkem hakkab tõepoolest tekkima erinevaid ühiskonnaklasse. Paratamatult moodustasid haritlaskonnast pärit poliitilised võimumehed ja preesterkond iga riigi kõige tähtsama kihi, vähem privilegeritud seisuse moodustasid kõikvõimalikud käsitöölised, kaupmehed ja lõpuks

maaharijad ja lihttöölised. Et aga lihtsamat tööd tegeva rahvahulga arvukus on alati suurem kui kultuuri ja tsivilisatsiooni arendava ja üleval hoidva “eliidi” oma, siis tekib paratamatult igas suureks arenenud riigis ja ühiskonnas oht igasugusteks destruktivseteks mässudeks või rahutusteks, mida jällegi enda huvides saavad ära kasutada kõikvõimalikud trooninõudlejad või muidu aferistid. Võiks oletada, et umbkaudu selline on ka India seisustesüsteemi üks peamisi tekkepõhjuseid — soov poliitiliselt keerulistes oludes saavutada stabiilsust, määrates igale ühiskonnakategoriale tema õigused ja kohustused. Martti Kalda nimetab sellist arengut aga diskrimineerimiseks, millel “oli nii ajaloolisi, rassilisi kui ka rituaalseid põhjuseid: aarjalased olid võitjad, *dasyu*’d kaotajad; aarjalased kuulusid europiidsesse rassi, pärismaalased mitte” (lk 6). Üldiselt on varajastes ühiskondades alamklassil alati võimalik tõusta kõrgemasse seisusesse — näiteks kaubandusega rikastudes või tehes karjääri usuinstitutsioonide juures. Seda et seisusepiirid olid algelt ähmased, ent “keskaja algusest (4.–6. saj pKr) alates peeti teatud kasti kuulumist võõrandamatuks”, tunnistab Kalda ka ise. Seega ei tuleks pidada seisustesüsteemi teket Indias ebainimlike indoaarjalaste suureks süüks ja diskrimineerimiseks, vaid hoopiski India ühiskonna loomuliku ja sisemise arengu tulemuseks, mis on mõnes mõttes isegi üllatavalt sarnane arengutele keskaegses Euroopas, kus tekkinud feodaalsüsteemis haarasid võimu enda kätte suures osas kirjaoskamatud hõimupealikud. Kuid ka selles ei saa me süüdistada demokraatlikke ja liberaalseid väärtusi mittehindavaid aarjalasi või indogermaane, vaid ühiskonna sisemise arengu loogikat ja ajaloolist paratamatust.

Ei Buddha ega ka Kristus kutsu üles inimesi astuma vastu parasjagu maksvale riigikorraldusele, vaid annavad pigem mõista, et ühiskonnakorraldusest või parasjagu riiki valitseva kihi arvamustest ei sõltu nirvaana ega taevariik. Seda arvamust ei näi Martti Kalda jagavat:

Ühiskondlikust pingest ja sotsiaalsest stressist said 7.–5. saj eKr Gangese jõe orus alguse revolutsioonilised sündmused. Tekkisid tuhanded askeetlikud ja filosoofilised liikumised, mis pürgisid muutma maailma endamuutmise teel. Sündisid varasemat mütoloogiat ja ohvriteenistust ning ka ühiskonnakorraldust eitavad budism ja džainism, ent ka kümneid teisi usundeid, filosoofiaid ja maailmavaateid (lk 7).

Ei budism ega ka džainism ole oma olemuselt ühiskonnakorraldust eitav religioon. Nii budism kui kristlus on pöördelised eelkõige inimesele pakutava vabanemistee tõttu tänu inimese võimele vaimselt areneda. Revolutsioonilised ühiskondlikud

sündmused ei ole maailmale toonud Buddhat ega Kristust, vaid Lenini ja Stalini, kelle ühiskonna- ja religioonivastased hoiakud on pahatihti endiselt domineerimas ka tänapäevase Lääne inimese alateadvuses. Ei saa ka nõus olla Martti Kalda iseloomustusega varajaste indoeurooplaste religiooni kohta:

Varaste indoaarjalaste maailmapilt ja religioon olid lihtsad. Kogu inimest ümbritsev maailm oli jumalikustatud. Kõige tähtsamad olid vihma- ja tormi- ning päikesejumalad (lk 6).

Taoline iseloomustus sobiks vist küll valdava osa maailma varajaste ühiskondade religioonide kohta, lihtne ei ole aga nende religioon kunagi. Kogu inimest ümbritsev maailm ongi nimelt varajastes religioonides jumalikustatud ja selles pole kunagi midagi "lihtsat". Maailma on alati peetud kas jumalikuks kogumiks iseendas või siis mingi jumaluse loodud kogumiks.⁵ Ka erinevad viljakust toovad vihma- ja tormijumalused nagu ka päikesejumalus olid pühaks peetavad suuremas osas muistsetest kultuuridest, sest ilmastikust sõltuski nii karjakasvatuse kui ka maa- harimisega tegelevate rahvaste ellujäämine. Teataval määral on loodus olnud jumaliku palgega kristluses või samuti judaismis — loodus on Jumala loodu ja seega sisaldab endas ka selle Jumala saladusi ja vägesid. Oma viljasaaki õnnistati ja loeti selle õnnestumiseks palveid ühtviisi nii kristluses kui ka arhailistes religioonides.

Lõpetuseks peaks mainima seda, et tegelikult ei ole siiani teada ja tõenäoliselt ei saada ka kunagi lõplikku selgust selles, kuidas või miks hävis Induse oru kultuur, kes üldse olid aarjalased ja indoeurooplased, kus asus nende algkodu ja mil moel asustati India. Ajaloolisi müüte on tihtipeale koostatud eelkõige päevapoliitikat silmas pidades ning kaugeid ajaloosündmusi on vastavalt hetke ideoloogilistele vajadustele kas ümber korraldatud või siis täiesti välja mõeldud. Kes väidab aga, et müütides võib peegelduda tõeline, "päris ajalugu", mida suuliselt põlvest põlve edasi kanti ja siis mingil õigel hetkel pandi kirja tulevastele põlvedele säilitamiseks, eksib väga tõsiselt. Ei Sumeri-Akkadi müütilis-ajaloolised teosed ega samuti ka Vana Testamendi ajaloolised osad ei ole mitte ajalookirjutus tänapäevases mõttes, vaid kõigest poliitpropaganda, mis üritas ajalugu oma kaasaja maistele sihtidele sobivaks kujundada. Hilisemad kommentaatorid ja ümberkirjutajad võtavad aga

⁵Tänapäevases euroopalikus maailmas on tihtipeale looduse ja kogu maailma asemel jumalikustatud tehnika erinevad saavutused. Nii mõnigi automobiil, mobiiltelefon või mõni muu tarbeese on täna päeval vähemharitud kodanikkonnas pühaks ja imetlemisväärseks peetav sarnaselt sellele, kuidas varem peeti pühaks kas või Piiblit, templihoonet või jumalakuju.

niisugust propagandistlikku ajalugu juba tõe pähe ja asuvad seda omakorda tõlgendama. Midagi konkreetset saab ajaloo kohta aga väita ainult kirjalike, vastavast ajastust pärit autentsete tekstide põhjal. Nende puududes tuleb ajalugu interpreteerida väga tugeva kriitikameelega ja järeldusi teha ainult sellistes kohtades, mis on meile tõepoolest päriselt ilmselged. Varajase India ajaloo puhul võime järeldada vaid seda, et kunagi oli seal kultuuriliselt õitsval järjel Induse tsivilisatsioon, mis umbes 1700 aastat eKr oli oma jõu kaotanud. See kokkukukkumine võis toimuda erinevate loodusnähtuste (võimalik et ka katastroofide) ja kindlasti ka sotsiaalsete tegurite kaastoimel. Samal ajal alustasid oma rännakuid India aladele erinevad protoindoeuroopa keeli kõnelevad hõimud, kes tõenäoliselt olid vähemalt osalt nomadliku iseloomuga karjakasvatajad. Nende algsest mõttemaailmast ja ajaloost ei tea me midagi. Indias sulandusid väga mitmed erinevad rahvakillud, kellest osa moodustasid sisserändajad, osa aga juba varem paikseks jäänud rahvad. Kindlasti sattus India territooriumile lisaks indoeuroopalike sugemetega keeli rääkivatele rahvastele veel hulgaliselt kõikvõimalikke rändrahvaid. Rahvad liikusid muistses maailmas pidevalt ning ei ole põhjendatud väide, nagu oleks India hilisemad rahvad ja ka mõttemaailm põhinenud ainult kahel hüpoteetilisel rühmal — aarjalastel ja põlisisukatel. See on ka kõik, mida võime objektiivseks jäädes selle varajase India ajalooetapi kohta väita. Hilisem India mütoloogia ei kajasta enam aga kindlasti reaalseid ajaloosündmusi, vaid on välja töötatud mingi konkreetse ajajärgu poliitilisi vajadusi silmas pidades.

Maailma vanim kirjalik tekst, kus on mainitud India tsivilisatsioone

Selleks et käesolev arvustus teeniks teataval määral sarnaselt Martti Kalda tõlgetele ka eestikeelse üldise kirjavara rikastamise eesmärki, on lõpetuseks toodud tõlge rohkem kui 4000 aastat vanast sumeri ja akkadi keeles kirja pandud tekstist, kus on suure tõenäosusega kirjeldatud Sumeri ja Induse oru kultuuride omavahelisi meritsi kulgenud kaubandussidemeid. Nimelt uhkeldab kuningas Sargon oma raidkirjas sellega, et lisaks rohketele võitudele lahingutes on tänu temale käima pandud ka kaubandus mitmete võõraste maadega. Üheks selliseks, kust “laevad tulevad Agade linna sadamakajaurde”, on nimetatud Meluhhat — piirkonda, mida assürioloogiateaduses viimasel ajal üsna kindlalt seostatakse just Induse oru vahetute naaberladega:

Sargon, maailmakõiksuse kuningas⁶

34 sõjakäiku ette võttis

Nende (vaenlaste linnade) müürid merekaldasse paiskas

Meluhha⁷ laevad, Magani⁸ laevad, Dilmuni⁹ laevad

⁶Sumeri ja akkadi tekst: Ignace J. Gelb, Burkhard Kienast. Die altakadischen Königsinschriften des dritten Jahrtausends v.Chr. — Freiburger Altorientalische Studien 7. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 1990, lk 164–165. Tekst on säilinud erinevate ümberkirjutustena nii sumeri kui ka akkadi keeles.

⁷Üldiselt ollakse üksmeelel selles, et Meluhha tähistab piirkonda, mis asus Maganist kaugemal ehk ida pool. Erinevalt käesolevast tekstist loetletakse Meluhhat tavapäraselt sumeri tekstides pärast Magani nimetamist. Võib oletada, et ajalooline Meluhha asus idapoolse Baluchistani piirkonnas, tänapäevase Pakistani aladel. Võiks ka oletada, et tegu oli rannikualadel asunud Harappa tsivilisatsiooni nn eelpiirkonna ja kaubanduskeskusega, kuhu koondusid kokku kõikvõimalikud Indiast pärit tooted väljaveoks Lähis-Itta (vask, elevandiluu, erinevad puidud, karneool jne). Aga välistada ei saaks ka Sindhi provintsi Pakistanis, mis on sisuliselt Harappa ja Mohenjo Daro kultuuride põlisalaks. (John Hansman. A “Periplus” of Magan and Meluhha. — Bulletin of the School of Oriental and African Studies (= BSOAS) 36, 1973, lk 559–571.) Ca 600 eKr pärinevas sanskritikeelses *Satapathabrāhmaṇa*’s kasutatakse sõna *mleccha* (3.2.2.24) tähistamiseks braahmanile sobimatut barbarite keelt. *Mahābhārata* kohaselt (*Sabha-parvan* 30) elasid mlekhade kuningad rannikualadel ning seda rahvast kui tsivilisatsioonilt ning kommetelt ebapuhast ja barbaarset vastandatakse aarjalastele. (Harold W. Baile. Mleccha-, Balōč, and Gadrōsia. *Apud* John Hansman 1973, lk 584jj. Askö Parpola ja Simo Parpola üritavad muuhulgas samuti näidata, et sanskriti *mleccha* (‘võõras, metsik’) on samane sumeri Meluhhaga. (On the Relationship of the Sumerian Toponym Meluhha and Sanskrit Mleccha. — *Studia Orientalia* (StOr) 46, 1975, lk 205–238.

⁸Magan oli tõenäoliselt teatav riiklik moodustis tänase Pakistani ja Iraani rannikualadel, Baluchistani piirkonnas. Baluchistani-nimelised provintsid on tänapäeval nii Iraani kui Pakistani rannikualadel. Selle ala lõunapoolse osa nimetus on Makran, mis on suure tõenäosusega seotud muistse nimega Magan. Mesopotaamiasse toodi Maganist muuhulgas dioriiti, pronksi, bambust ja muid kaupu. (John Hansman 1973, lk 557–559.) *Kuningas Gudea templihümnis* on mainitud, et Maganist ja Meluhhast toodi Sumerisse puitu templi ehituseks (Sylinder A xv 8. Vt Amar Annus, Sven-Erik Soosaar. *Kuningas Gudea templihümn*. Tallinn: Kirjastuskeskus, 2002.) Sama raamat aga seostab Magani piirkonda hoopis Omaani rannikuga, mis näitab, et kõik teadlased ei ole siiski veel antud teemal konsensus saavutanud.

⁹Ollakse üksmeelel, et tegu oli muistse nimetusega tänapäevase Bahreini saariigi kohta. Dilmun esineb sumeri müütides ka kohana, kus jumalad alustasid maailma korraldamist ja kus loodus esimesena ellu ärkas.

Agade¹⁰ sadamakaiga (uuesti) sidus¹¹
 Sargon, kuningas
 Tuttuli linnas Dagan¹² ees kummardas
 (Dagan) õnnistas teda
 Ülemised maad temale (Sargonile) andis
 Mari, Jarmuti ja Ebla¹³
 seedrimetsadeni ja kuni hõbedaste mägedeni
 Sargon, maailmakõiksuse kuningas
 Enlil ühtegi vastast talle ette ei seadnud
 5400 sõjameest tema all einestavad, leiba söövad
 Inimene, kes selle kirja kustutama peaks
 Siis pühkigu (taevajumal) An minema tema nimi!¹⁴
 Enlil lõpetagu tema (kogu) sugu!
 Inanna lõigaku maha (kõik) tema pojad!

Peeter Espak

¹⁰Akkadi impeeriumi pealinn, täpne asukoht on tänaseni teadmata, kuid võis asuda umbes Bagdadi aladel.

¹¹See, et Sargon mainib kaubavahetuse temaatikat kohe pärast oma sõjalist edu, näitab kui võrd tähtsaks peeti muistsel ajal kaubanduse toimimist muu maailmaga. Ühtlasi võib oletada, et kaubavahetus Induse oruga toimus juba varem (Sumeri varadünastilisel perioodil) ja võib-olla isegi kogu III eelkristliku aastatuhande vältel ning võimalik, et varemgi. Seega olid tuhandete kilomeetrite kaugusel asetsenud tsivilisatsioonikeskused üksteise olemasolust teadlikud ning nende vahel pidi sarnaselt kaupade liikumisega käima vilgas idee-de liikumine. Kuid kindlasti ei toimunud võimukandjate vahel mingeid suuremaid poliitilisi kokkusaamisi või liitude sõlmimisi — selleks puudus otsene vajadus, sest nii ühised vaenlased kui sõbrad puudusid. Küll aga on mõeldav, et muistsesse Sumerisse võis sattuda kaupmehi Induse orust ja ka vastupidi. Siiski on tõenäolisem, et kaubavahetus toimus vahejaamade kaudu ning otsest laevühendusteed Pärsia lahe ja Mandri-India vahel ei pruukinudki kunagi olemas olla — kuigi ka see pole välistatud.

¹²Dagan oli üks semiitide tähtsamaid viljakusjumalusi.

¹³Muistsed linnriigid III at Süürias.

¹⁴Tõlke kolm viimast rida on tüüpilised muistsetele Lähis-Ida kuninglikele raidkirjadele, mis üldiselt raiuti mingisuguse steeli, kuju, kaljuseina vms peale. Alati valitses oht, et vaenulik väepealik või siis tulevaste põlvede võimukandjad oleks võinud need raidkirjad ära lõhkuda või maha kustutada. Selle vältimiseks oli teksti lõppu alati lisatud nn vandevormel ehk ähvardus. Tõenäoliselt mõjusid sellised ähvardusvormelid ka muistse inimese psühholoogiale ja takistasid raidkirjade hävitamist — kunagi ei võinud teada, kas ähvardus oleks äkki ka tegelikkuses võinud ohtlikuks saada.